

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В. І Д. ЩЕРБАКІВСЬКИХ

Колісник Є.

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. Робота знайомить з науково-дослідницькою діяльністю відомих вітчизняних мистецтвознавців В. і Д. Щербаківських. В статті викладені погляди вчених на проблему формування національного стилю в архітектурі та етапів її еволюції.

Ключові слова: мистецтвознавство, національний стиль, архітектура.

Анотация. Колесник Е. Н. Исследовательская деятельность В. И Д. Щербакивских. Работа знакомит с научно-исследовательской деятельностью известных отечественных искусствоведов В. и Д. Щербакивских. В статье изложены взгляды ученых на проблему формирования национального стиля в архитектуре и этапов ее эволюции.

Ключевые слова: искусствоведение, национальный стиль, архитектура.

Resume. The work makes us acquainted with the scientific research of famous home art critics V. and D. Sherbakivskys. The article deals with the scientists' point of view to the problem of national style formation in the architecture and its evolution.

Key words: science of art, national style, architecture.

Постановка проблеми Наприкінці ХІХ - початку ХХ століття в Україні відбувається значний підйом національної самосвідомості, що позначилось на всіх галузях культурного життя країни і в першу чергу на образотворчому мистецтві. Паралельно відбувається процес вивчення пам'яток національного мистецтва та становлення наукових поглядів відносно формування національних традицій і вітчизняної класики в усіх напрямках мистецтва і особливо в архітектурі. Виникає потреба в науковому обґрунтуванні всіх заявлених концепцій, водночас з'являються вчені що цілком присвячують свою діяльність проблемам молоді науки. Особливої уваги заслуговують дослідницькі праці видатних українських мистецтвознавців, братів В. і Д. Щербаківських. Багатий фактологічний матеріал, індивідуальні погляди в наукових дослідженнях В. і Д. Щербаківських залишаються актуальними як джерельна база в дослідженнях сучасних мистецтвознавців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових праць та публікацій, виданих в останній третині ХХ століття та на початку ХХІ

століття, питання науково-дослідницької діяльності В. і Д. Щербаківських висвітлюється в працях М. Селівачова, Л. Сержант, О. Сторчак, В. Ульяновського, І. Удріс та інших дослідників. В зазначених роботах розглядається їх діяльність як етнографів, мистецтвознавців, популяризаторів мистецтва. Проте, недостатньо уваги приділено їх діяльності в дослідженні національного стилю вітчизняної архітектурної спадщини.

Формування цілей статті. Стаття аналізує дослідницьку діяльність В. і Д. Щербаківських в галузі теорії та історії вітчизняної архітектури. Маємо за мету дослідити наукові погляди вчених щодо етапів еволюції та національного стилю в українському зодчестві.

Робота виконана в контексті НДР ХДАДМ.

Результати дослідження. Історія українського мистецтвознавства налічує чимало видатних прізвищ, фахівців, чиї праці є науковою спадщиною. Та її можна б вважати неповною якби не було дослідницьких публікацій В. і Д. Щербаківських. Життєвий шлях і наукова творчість обох братів – одна з яскравих сторінок в історії вітчизняної художньої культури минулого століття. Фахову освіту вони здобули в Київському університеті, були гідними учнями В. Антоновича та Г. Павлуцького. Однією з провідних тем всієї наукової діяльності обох дослідників була вітчизняна архітектура.

Старший брат, В. Щербаківський (1876 – 1957), видатний археолог, етнограф, музейний працівник, був серед засновників вітчизняного наукового мистецтвознавства. Одна з перших його публікацій, що присвячена типам старовинних українських церков, з'явилася в 1904 році в „Археологічному літописі Південної Росії”. В статті поєднанні широка авторська обізнаність, блискуче володіння фактичним матеріалом та емоційні оцінки окремих явищ української культури. Однією із головних заслуг В. Щербаківського є створення логічно продуманої схеми еволюції українських дерев'яних храмів від однобанного до дев'ятибанного[1; 185]. Будуючи схему еволюції конструктивних форм, автор впевнений, що розвиток шов від меншого об'єму до більшого шляхом симетричних добудов до первинного одно банного об'єму додаткових частин. Найтиповішою для українського дерев'яного сакрального будівництва, автор вважає трьох банну церкву як найбільш гармонійну та спів розмірну людині.

Пізніше цю теорію автор докладніше розвивав і повторював в подальших працях, як ,наприклад, в книжці „Архітектура у різних народів і на Україні”[7;96]. У першій книзі про світову архітектуру, виданій українською мовою, найбільш привертає увагу прагнення автора впровадити в науковий обіг українську мистецтвознавчу термінологію, засновану на народних варіантах загальноприйнятих в тогочасній архітектурній науці понять. В кінці книги навіть міститься термінологічний словничок. За словами В. Щербаківського головною метою було викласти в доступній формі огляд архітектури різних країн

в різні часи українською мовою. В оцінках архітектурних пам'ятників, автор дотримується думки про національну самобутність як головну позитивну рису будь-якої архітектурної школи. Також В. Щербаківський відмічає важливість впливу інших культур та мистецтв для гармонійного формування власного стилю. В книзі є невеликий розділ про український архітектурний стиль, де автор позитивно оцінює нові досягнення і висловлює надії на майбутній розвиток національного стилю [7;124].

Основні положення названої публікації розвиваються в наступній праці, що стала одним з найгрунтовніших досліджень в галузі вітчизняного мистецтвознавства „Українське мистецтво. 1. Дерев'яне будівництво і різьба на дереві”. Важливою відзнакою зазначеної праці є те, що окрім сакрального будівництва чи не в перше народна житлова архітектура розглядається з наукової точки зору, як окрема галузь[3; 15]. Серед праць, що закладали підґрунтя теорії вітчизняної архітектури слід назвати і невелику за обсягом, але надзвичайно інформативну публікацію «Ілюзійне підвищення високості українських церков» [10].

Як зазначалося вище, молодший брат, Д. Щербаківський (1877 – 1927) також значну кількість досліджень в галузі мистецтвознавства присвятив історії вітчизняної архітектури. Одним з найцікавіших проявів обізнаності науковця з питань еволюції українського будівництва, є його рецензійні публікації. В 1914 році він відгукнувся критичною рецензією на появу книги М. Шумицького „Український архітектурний стиль”. Рецензент звинувачує автора в невмінні чітко викласти матеріал, в нерозумінні суті проблеми та особливо в несправедливому бажанні автора вважати свою працю першим підручником з української архітектури. Д.Щербаківський вимагає аргументів щодо утвердження про запозичення форм українських дерев'яних церков з Індії та Китаю, а думку про асиметрію як головну рису вітчизняної архітектури називає абсурдною[8;124]. Зазначена рецензія являє собою приклад характерної для першої половини 1910-х років ситуації гострої полеміки з питання національного стилю в архітектурі, що розгорнулася в тогочасній періодиці.

Після знищення української державності в мистецькому середовищі відчувалася криза. Багато політичних факторів негативно вплинуло на роботу вчених-мистецтвознавців, а відповідно й на розвиток науки. Але і в цей час брати Щербаківські продовжують робити внесок в скарбницю українського мистецтвознавства, працюючи в галузі вивчення національних пам'яток мистецтва. В 1921 році Українське наукове товариство видавало Збірник секції мистецтв, де містились друковані праці багатьох фахівців стосовно національних традицій в мистецтві України. Питанням самобутності в архітектурі приділялось велике значення.

Особливої уваги у контексті висвітлення проблеми національного стилю заслуговує огляд наукової літератури з питання вітчизняної

архітектури Д. Щербаківського „Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання.”, опублікований у збірнику. Автор аналізує численні роботи багатьох вчених, що займались розробкою питання еволюції форм культових споруд та проблеми виявлення спільних стильових ознак, притаманних українському церковному будівництву. Огляд практично являє собою історію дослідження питання в мистецтвознавстві. [9;101]. Вчений високо оцінює діяльність Комісії по опису старожитностей України, підсумком якої стало видання праці Г. Павлуцького. Д. Щербаківський дає позитивну оцінку більшості публікацій другого десятиліття, зокрема роботам О. Новицького, Г. Лукомського, В. Щербаківського. Щодо особистої думки рецензента відносно генези дерев'яних сакральних споруд України, то він вважає, що на формування національного стилю вплинули два фактори: існування в перший період християнства невеликих однозрубних церков, праобразом яких були звичайні хати та мурована архітектура, орієнтована на візантійську художню систему. З першим фактором пов'язана поява тризрубних, а з другим – п'ятизрубних дерев'яних церков, типових для українського культового будівництва[9;91]. Слід зазначити, що це фундаментальне дослідження є попереднім вступом до розпочатої роботи по рецензуванню книги Ф. Шміта „Мистецтво старої Русі – України”, яку, до-речі, він оцінює дуже високо. Д. Щербаківський вважає, що в ній вперше чітко сформульовані характерні риси української архітектури[6].

Найкращі публікації Д. Щербаківського належать до останніх, бурхливих і трагічних років його життя. Не минула лиха доля і В. Щербаківського. Загрозлива ситуація змусила вченого емігрувати. З 1922 року він живе і працює за кордоном, де активно популяризує українську образотворчу спадщину.

Висновки. Далеко не повний аналіз наукової спадщини В. і Д. Щербаківських дає підставу назвати їх особистостями, що вплинули на формування та розвиток українського мистецтвознавства. Як досвідчені фахівці, обидва розглядали еволюцію української архітектури в контексті світової культури, спираючись на конкретно-історичний метод досліджень. Безперечно позитивними рисами їх робіт є ґрунтовний аналіз типологічних ознак притаманних українській архітектурі, виявлення національної своєрідності архітектурної школи та дослідження її як складової світового художнього процесу.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Наукова діяльність братів Щербаківських ще й на сьогодні залишається недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень. Цей процес є необхідним для об'єктивного правдивого висвітлення проблем сучасного мистецтвознавства, тим більш що деякі з них залишаються відкритими з часів становлення зазначеної науки.

Література:

1. Антонович Є., Удріс І. Нариси з історії українського мистецтвознавства. Історія українського мистецтва в працях вчених київської школи кінця ХІХ – початку ХХ століття. Навчальний посібник. – Київ – Кривий Ріг., 2004.
2. Герчанівська Поліна. Дерев'яні церкви України. - К.: Наукова думка, 1996.- 135 с.
3. Колісник Є. М. Пошук національного стилю в архітектурі України кінця ХІХ- початку ХХ століття // Молода мистецька наука України. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – Х.: 2002. – С. 13-15.
4. Павлуцкий Г.Г. Древности Украины. Деревянные и каменные храмы Украины. – М., 1905.
5. Сторчак О. Мистецтвознавство у Київському університеті в другій половині ХІХ- на початку ХХ століття. Українська академія мистецтва – К., 2002. – С. 221 - 235.
6. Шміт Ф. Мистецтво старої Русі – України. - Видавництво „Союз” Харківського Кредитового Союзу Кооператорів, 1919. – 95 с.
7. Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні. – Львів, К., 1910. – 255 с.
8. Щербаківський Д. Рецензія на книгу М. Шумицького „Український архітектурний стиль” // Україна. – 1914. - № 5-6. – С. 122-126.
9. Щербаківський Д. Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання. – К., УНТ (збірка секції мистецтв). – 1921. – С. 80-102.
10. Щербаківський В. Ілюзійне підвищення високості українських церков / Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1914. Кн.ХІІІ. – С. 155 – 167.
11. Удріс І.М. Формування концепції національного стилю в українській архітектурі на сторінках періодики початку ХХ століття: Українська академія мистецтва – К., 1995. – С. 119-130.

Надійшла до редакції 5.10.2005